

kongens kusk. Det meget lille skrift *Dette skal siges; saa være det da sagt* (1855) indleder endelig de ti numre af *Øieblikket*, mellem nr. 7 og nr. 8 afbrudt af talen *Guds uforanderlighed*, igen en perle midt i opmudringen.

For i *Øieblikket's* numre optræder et crescendo af skingre toner, hvorunder Kierkegaard konstruerer sin Det Nye Testaments Christendom og driver sin kirke- og især præste- og bispekritik til en fjendskhed over for dette liv, der i sine ord om børneavlens formastelighed minder om visse oldkirkelige gnostikeres kamp for at standse lidelsen ved at standse formeringen. Kierkegaards Det Nye Testaments Christendom har kun delvis hjemmel i Det Nye Testamente, idet han under konstruktionen suverænt ser bort fra, hvad der også står i denne samling af skrifter.

I kirkekampen trækkes linjer op, der vel er til stede i det tidligere forfatter-skab, men som nu viser, hvad Kierkegaard selv så som konsekvensen af sin forståelse af kristendommen, som han altså heller ikke selv gjorde krav på at leve op til. *Øieblikket* 1-10 tegner også billedet af en kristendom, der er over evne. Man fornemmer, at Kierkegaard her løber linen ud, og det er svært at forestille sig, hvad der skulle være sket, var han ikke død midt i sin kirkekamp. Nogle af de i kommentarerne citerede modindlæg er ikke så urimelige endda.

Kommentarbindet rummer, foruden de for ikke-specialister noget omstændelige tekstregørelser, nemlig også denne gang et væld af gode oplysninger til teksterne. Trykfejl har jeg kun fundet ganske enkelte af (s. 279, 500, 588). Undrer en moderne læser sig over, at forfatteren til Jakobsbrevet uden videre identificeres med apostlen og ikke med Herrens bror, får hun eller han udmærket besked om, at det var en udbredt opfattelse i samtiden; Kierkegaard ejede ligefrem en tysk monografi om spørgsmålet. At tale om Filiperbrevet 2,6-11 som Kristushymnen, som det sker et par gange (fx s. 175), er dog en anakronisme. Der er imidlertid også et sted, hvor jeg ligefrem mangler en forklaring. I *Til Selvprøvelse* hedder det således (s. 86): "Saa kysser han Judas –" At Jesus skulle være den kyssende, er overraskende og uden hjemmel i bibelteksten, og det modsatte fremgår da også af den i kommentaren citerede tekst fra Matt 26,47-50.

Mogens Müller

Peter K. Westergaard

Nietzsche "... fra 1888, som år et..." Et studie i Nietzsches Der Antichrist.
Aalborg: Aalborg Universitetsforlag 2009. 342 s. Kr. 349.

Denne bog tolker Nietzsches sene og kontroversielle værk *Antichrist* ud fra den antagelse at *Antichrist* og *Götzen-Dämmerung* er tvillingeværker og at sidstnævnte er et filosofisk forspil til *Antichrist*. Det er en antagelse, der viser sig at bære rig frugt undervejs i bogens detailanalyse af første hoveddel af *Antichrist* – Nietzsches måske mest fortættede værk.

Westergaard argumenterer for, at *Antichrist* bør indtage en fremtrædende plads i receptionen af den sene Nietzsche, og han skriver sig derved op imod den del af Nietzsche-receptionen, som betragter *Antichrist* som et perifert værk, der blot gentager tidligere fremsatte fortolkninger i et psykologisk overspændt sprog, der typisk forklares ud fra Nietzsches psykologiske sammenbrud året efter (se fx R. Safranskis meget udbredte: *Nietzsche. Biographie seines Denkens* (2000)).

I forlængelse af flere nyere værker om *Antichrist* præsenterer Westergaard en "åben" læsning, der vrister værket fri af den apokalyptiske stemning, som Nietzsches værker fra 1888 omgærdes med på grund af hans kollaps året efter. Westergaard søger at vise, at værkets billedsprog konsekvent reflekterer de centrale idéer, og han argumenterer for, at *Antichrist* dels videreudvikler tankebevægelser i forfatterskabet, dels bidrager med helt nye aspekter. Et eksempel på sidstnævnte nybrud er Nietzsches bestemmelse af Jesus som symbolisten par excellence (§ 32) og den skarpe differentiering mellem Jesus og Paulus (§ 42).

Første halvdel af bogen giver en særdeles grundig og nyttig indføring i værkets receptionshistorie og komplekse tilblivelseshistorie og dets relation til det øvrige forfatterskab, samt en introduktion til året 1888, der både er Nietzsches sidste arbejdsår og hans første som berømmethed, idet Georg Brandes i april meddeler Nietzsche, at han agter at forelæse over hans tænkning og dermed er den første med internationalt ry, som anerkender Nietzsche.

Anden halvdel af bogen er en eksegese af første hoveddel af *Antichrist* (§§ 1-23). Westergaards tilgang til *Antichrist* adskiller sig fra andre nyere "åbne" fortolkninger ved, at han ikke udvælger ét eller få hovedmotiver i værket, som så belyses tematisk, men derimod forfølger en kompleks kreds af indbyrdes relaterede problemfelter, efterhånden som de dukker op i værket. Vi får således en sammenhængende læsning af værket som helhed (idet læseren stilles i udsigt, at en udredning af resten af *Antichrists* i alt 62 paragraffer følger senere). Fordelen ved denne fremgangsmåde er, at den omhyggelige og præcise nærlæsning af de enkelte paragraffer åbner en mangfoldighed af interessante detaljer, spørgsmål og opklarende forbindelseslinjer internt mellem de enkelte paragraffer og eksternt til andre værker i forfatterskabet. Omvendt levner denne immanente fremgangsmåde ikke plads til, at de fremdragne problemstillinger diskuteres og perspektiveres i en kontekst udenfor forfatterskabet. Men det er netop denne bogs store fortjeneste, at den giver et fremragende udgangspunkt for en sådan videre systematisk diskussion. I forordet bemærker Westergaard, at denne bog måske skal ses som et prolegomena til en senere sammenfattende sidestilling af Nietzsches og Wittgensteins tænkning.

Når ambitionen netop er en nærlæsning af værket som helhed, er det som læser imidlertid frustrerende, at vi kun får en analyse af §§ 1-23, for selvom emnebehandlingen i værket er flerdimensional, er der dog – som Wester-

gaard selv pointerer - et klart gravitationsfelt, der er katalysator i værket, og som især udfoldes fra og med § 24. Det er problemet om kristendommens opkomst, som for Nietzsche er historien om, hvordan kristendommens historie lige fra korsdøden er "den gradvise, stadig grovere misforståelse af en oprindelig symbolik" (§ 37) jf. den før nævnte modstilling af Jesus og Paulus. Efter endt læsning må læseren således vente i uforløst spænding på den annoncerede efterfølger, der tager fat på de paragraffer, der fra et teologisk perspektiv er det afgørende tyngdepunkt i *Antichrist*, da det komplekse og tvetydige i Nietzsches vurdering og fortolkning af kristendommen her står skarper end måske noget andet sted i forfatterskabet.

Men en bog kan kritiseres for værre ting end, at man som læser ikke kan vente på efterfølgeren! Og lad dette være ment som en anbefaling af dette meget grundige og perspektivrige studie i *Antichrist*, der til fulde formår at vise, at *Antichrist* er et værk, der byder på et så rigt stof til filosofisk-teologisk eftertanke, at det bør spille en fremtrædende rolle i fortolkningen af Nietzsches sene tænkning.

Iben Damgaard

David Bugge

Løgstrup og litteraturen. Løgstrup Biblioteket. Århus: Klim 2009. 452 s. Kr. 349.

Forskjellige former for skjønnlitteratur spiller en viktig rolle i K.E. Løgstrups forfatterskap. Mange har kommentert og diskutert dette, men ingen har undersøkt Løgstrups bruk av skjønnlitteraturen i hele dens bredde – for David Bugge nå legger en nesten heldekkende studie på bordet, basert på en grundig gjennomgang av så vel publisert som upublisert materiale.

Boken har tre hoveddeler. I den første delen, "Litteraturen som faglig forbundsfelle" (s. 29-68) tar Bugge for seg det Løgstrup har skrevet om litteraturens betydning for filosofisk-teologisk arbeid. I den andre og største delen, "Litterære genrer og værker" (69-348) går han igjennom Løgstrups bruk av skjønnlitteraturen i praksis. Materialet ordnes ut fra genrene: romanen, skuespillet, poesien, barnelitteraturen og pornografien. De forskjellige forfatterne han har arbeidet med, behandles så under den genren der de hører hjemme. Denne måten å disponere stoffet på, medfører at det også i denne delen kommer tekster som handler om litteraturens betydning mer prinsipielt, men nå altså med henblikk på bestemte sjangere. Om pornografien fortjener sin plass under denne synsvinkel kan riktignok diskuteres. Artikkelen "Pornografi og etik" er imidlertid interessant når det gjelder Løgstrups syn på seksualitet, og Bugge har her som andre steder fulgt det prinsippet at tvilen kommer teksten til gode: han tar den med.

I den tredje og siste delen setter Bugge fokus på forholdet mellom litteratur og etikk (s. 349-376), før han avslutter med en epilog om litteraturens uunnværlighet (377-386). Helt til slutt kommer imidlertid ikke bare en om-